

BİBLİYOGRAFYA :

Tâcü'l-'arûs, "kşm" md.; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Şüveymî), s. 160-162, 335; Ebû Hayyân et-Tevhidî, *el-Besâ'ir ve'z-zehâ'ir* (nşr. Vedâd el-Kâdî), Beyrut 1408/1988, VIII, 65-66; İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, I, 285; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, II, 206-208; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam* (Atâ), XIV, 170-172; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdebâ'*, XVIII, 150-154; İbnü'l-Kiftî, *İnbâhü'r-ruvât*, III, 100-103; Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ'* (Altıkulaç), II, 597-600; a.mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 351-380*, s. 114-115; a.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz*, III, 924; a.mlf., *A'lâmü'n-nübelâ'*, XVI, 105-107; a.mlf., *Mizânü'l-i'tidâl*, III, 519; Safedî, *el-Vâfi*, II, 337-338; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XI, 259-260; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, II, 123-125; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, s. 130-131; Süyûtî, *Buğyetü'l-uu'ât*, I, 89-90; Dâvûdî, *Tabakâtü'l-müfessirin*, II, 127-129; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 183, 328-329, 943; Arthur Jeffery, "The Qur'an Readings of Ibn Mişsam", *Ignace Goldzih Memorial Volume* (ed. S. Samuel Löwinger - I. Samogyi), Budapest 1948, I, 1-38; Fuâd Seyyid, *Fihrisü'l-mahtûât*, Kahire 1380/1961, I, 215; G. H. A. Juynboll, "Ibn Mişsam", *El² Suppl.* (İng.). s. 393; Abdülemir Selîm, "İbn Mişsam", *DMBİ*, IV, 661-662.

TAYYAR ALTIKULAÇ

İBN MİSEM

(ابن ميثم)

Ebû'l-Hasen Alî b. İsmâil b. Şuayb b. Mîsem et-Temmâr el-Esedî es-Sâbî (ö. 183/799'dan sonra [?])

İmâmiyye Şîasi'nin ilk kelâmcılarından.

Küfe'de doğdu. Kaynaklarda adı yanlış olarak İbn Heysem, İbn Muteyyem ve İbn Mitem şeklinde de geçmektedir. Mîsemî ve İbnü't-Temmâr diye de anılır. Sahâbî olan ve Hz. Ali'nin hilâfeti döneminde Küfe'ye yerleşen büyük dedesi Mîsem et-Temmâr Hz. Ali'nin sadık taraftarlarından. İbn Mîsem tahsiline Küfe'de başladı, daha sonra Basra'ya gidip hayatının büyük kısmını burada geçirdi. Basra emîrinin huzurunda Ebû'l-Hüzeyl el-Allâf ile ilmî tartışmalar yaptı. Ayrıca Dirâr b. Amr, Nazzâm ve Ali el-Esvârî ile çeşitli konularda münazaralarda bulundu. Hayyât'a göre Mu'tezile âlimleriyle sürdürdüğü fikrî mücadelelerde Şîa'nın imâmet görüşünü başarıyla savunmamıştır (*el-İntişâr*, s. 75, 104). Yahyâ b. Hâlid el-Bermekî'nin huzurunda düzenlenen ve Ebû Mâlik el-Hadramî, Hişâm b. Hakem, Ebû'l-Hüzeyl el-Allâf gibi değişik mezheplere mensup âlimlerin iştirakiyle gerçekleştirilen felsefe meclislerine katılan İbn Mîsem, İmâmiyye tarafından yedinci imam olarak kabul edilen Mûsâ el-Kâzım'ın ölmediğini ve

oğlu Ali er-Rizâ'nın gerçek imam olmadığını ileri süren vâkıfe grubunu "memtûre" (yağmurda ıslandıkları için pis kokan köpekler) diye adlandırmıştır (Ebû Halef el-Kummî, s. 92; Şehristânî, I, 169). İmam Ali er-Rizâ'dan doğrudan rivayette bulunan İbn Mîsem'in (Ebû Ca'fer et-Tûsî, *İhtiyârü ma'rifeti'r-ricâl*, s. 555) bazı kaynaklarda 179 (795) yılında öldüğü nakledilirse de Mûsâ el-Kâzım'ın (ö. 183/799) ölümü konusunu vâkıfe grubuyla tartıştığına ilişkin rivayet dikkate alınarak 183 yılından sonra vefat ettiği söylenebilir.

İbn Mîsem, İmâmiyye'nin imâmet görüşünü kelâmî açıdan temellendirmeye çalışan ilk Şii âlimidir. Bununla birlikte çağdaşı Hişâm b. Hakem mezhep tarihçileri, Şîa tabakat yazarlarıncâ İmâmiyye'nin kurucusu olarak gösterilmekte ve şahsiyeti İbn Mîsem'den öne çıkarılmaktadır. Eş'arî ise irade sıfatı konusunda farklı görüş beyan eden Şii fırkalarının ikincisinin,asih konusunda da üçüncüsünün imamı olarak İbn Mîsem'i gösterir (*Ma'kâlât*, s. 42, 54). Kaynaklarda Hişâm b. Hakem ile İbn Mîsem'e müştereken nisbet edilen kelâmî görüşler şöylece özetlenebilir: Allah sonlu ve sınırlı bir varlıktır. Hareket-sükûn, yakınlık-uzaklık gibi maddî özellikler taşıması mümkündür. İlim sıfatı hâdistir ve ilâhî bilginin aksi zahir edebilir. Bütün mâsiyetler ilâhî irade ile gerçekleşir. İrade zâtından ayrıdır ve Allah için hareket âmilidir. Kâfirlerin küfre düşmesi Allah'ın onları buna zorlaması sebebiyledir. Kur'an, Hz. Peygamber'den sonra bazı ilâve ve çıkarımlar yapılmak suretiyle değiştirilmiştir. İman mârifet, ikrar ve itaat unsurlarından oluşur. Hz. Peygamber, adını ve soyunu belirterek Ali b. Ebû Tâlib'i halife tayin etmiş, ümmet ise buna muhalefet ederek onun yerine Ebû Bekir ve Ömer'i seçmiştir. Ümmet bu şekilde davranmakla en üstün olan kişiyi hilâfete seçmeme hatasını işlemiş, fakat günaha girmemiştir. Osman'dan teberrî etmek gerekir. Ali'ye karşı savaşımlar ise kâfir konumundadır.

Bu görüşlerinden anlaşıldığına göre İbn Mîsem ulûhiyyet konularında teşbih ve cebir akidesini benimsemiş, Kur'an'ın değiştirilmesi gibi aşırı ve iman bakımından tehlikeli bir iddiada bulunmuş, buna karşılık nassa rağmen hilâfete Ebû Bekir ve Ömer'i getirmelerinden dolayı ashâbî tekfir etmemiş, böylece imâmet noktasında mutedil bir tavır ortaya koymuştur. Kaynaklarda İbn Mîsem'e *el-Kâmil fi'l-imâme*, *el-İstihkâk fi'l-imâme*, *Mecâlisü Hişâm b. Hakem*, *Kitâbü'n-Nikâh*,

Kitâbü'l-Müt'a ve *Kitâbü't-Talâk* adlı eserler nisbet edilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Hayyât, *el-İntişâr*, s. 14, 75, 103, 104; Ebû Halef el-Kummî, *Kitâbü'l-Ma'kâlât* (nşr. M. Ce-vâd Meşkûr), Tahran 1963, s. 92; Nevbahî, *Fırâku's-Şî'a*, s. 9, 69; Eş'arî, *Ma'kâlât* (Ritter), s. 42, 54, 516; Mes'ûdî, *Mürûcü'z-zehab*, III, 379-381; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Tecdüdü), s. 223; İbn Hazm, *el-Faşl* (Umeyre), V, 39-40; Ebû Ca'fer et-Tûsî, *İhtiyârü ma'rifeti'r-ricâl* (nşr. Hasan el-Mustafavî), Meşhed 1348 hş., s. 79-87, 262-263, 555; a.mlf., *Ricâlü't-Tûsî* (nşr. M. Sâdik Âl-i Bahrülulûm), Necef 1381/1961, s. 58; a.mlf., *el-Fihrist*, Beyrut 1403/1983, s. 117; Şehristânî, *el-Milel* (Kilânî), I, 169; İbnü'l-Mutahhar el-Hillî, *er-Ricâl* (nşr. M. Sâdik Âl-i Bahrülulûm), Necef 1392/1972, s. 135; Makrîzî, *el-Hıttâ*, II, 351; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, IV, 265; a.mlf., *el-İşâbe* (Bicâvî), VI, 316-318; *Hediyetü'l-'arifin*, I, 50-52; Abdullah Feyyâz, *Târîhu'l-İmâmiyye*, Beyrut 1395/1975, s. 77-78; W. Montgomery Watt, *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri* (trc. E. Ruhi Fiğlalı), Ankara 1981, s. 198-199, 236; *A'yânü's-Şî'a*, VIII, 167; Abdullah Ni'me, *Felâsifetü's-Şî'a*, Beyrut 1987, s. 334-335; "İbn Mişsam", *El² Suppl.* (İng.), s. 393-394.

MUSTAFA ÖZ

İBN MİSKEVEYH

(ابن مسكويه)

Ebû Alî Ahmed b. Muhammed b. Ya'kûb b. Miskeveyh el-Hâzin (ö. 421/1030)

Ahlâk âlimi, filozof ve tarihçi.

Doğum tarihi ve yeri konusunda kesin bilgi yoktur. Şii müellifi Hânsârî onun Rey'de dünyaya geldiğini ileri sürmektedir (*Ravzâtü'l-cennât*, s. 70); başta Muhammed Arkoun (Erkûn) ve Henry Corbin olmak üzere birçok çağdaş yazar da Hânsârî'yi takip etmiştir. İlk defa David Samuel Margoliouth, İbn Miskeveyh'in doğum yılını bazı karînelere dayanarak 330 (942) olarak vermiştir (*Lectures on Arabic Historians*, s. 137). Abdülazîz İzzet 325 (937), Abdurrahman Bedevî de 320 (932) tarihini tercih etmektedir (*İbn Miskeveyh*, s. 79; *el-Hikmetü'l-hâlide*, neşredenin girişi, s. 21). Bu tarihlerden en uygun görüneni sonuncusudur. Zira İbn Miskeveyh'in Büveyhî sarayında vezir Mühellebî tarafından ilk defa görevlendirilmesi 340 (952) yılına rastladığına göre böyle bir vazife için onun en az yirmi-yirmi beş yaşlarında olması gerekir. Ebû Ali künyesinin Şii eğitimden geldiğini iddia edenler olmuştur (Muhsin el-Emîn, X, 164). Ancak asıl tanındığı İbn Miskeveyh'in isim, künye veya lakap oluşu hususu tartışmalıdır. Pehlevîce okunuşu Miskûye (Muskûye) olan ve genellikle Miskeveyh (Miskeveyhi) şeklinde Arap-